

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім. К.Д. УШИНСЬКОГО

ОРЛОВСЬКА КСЕНІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 155.418 2

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ
ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬСЯ В РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ УМОВАХ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Одеса – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К.Д.Ушинського Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор психологічних наук, професор,
дійсний член АПН України,
Чебикін Олексій Якович,
Південноукраїнський державний педагогічний
університет ім. К.Д.Ушинського,
ректор, завідувач кафедри теорії та методики
практичної психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Ямницький Вадим Маркович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
професор кафедри загальної психології
та психодіагностики;

кандидат психологічних наук
Кошлань Ірина Григорівна,
Південноукраїнський державний педагогічний
університет ім. К.Д.Ушинського,
доцент кафедри загальної та диференціальної
психології.

Захист відбудеться «19» грудня 2008 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.03 в Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К.Д.Ушинського за адресою: 65020 м.Одеса, вул.Старопортофранківська, 26, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського за адресою: 65020 м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

Автореферат розісланий «17» жовтня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В.Кузнєцова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Дослідження проблеми життєвих перспектив як у вітчизняній психології, так і в зарубіжній відноситься до ряду постійно актуальних.

Серед психологічних утворень, які визначають і спрямовують життєдіяльність людини, таких, як сенс життя, життєвий план, програма, сценарій, стратегія тощо, особливе місце займає феномен життєвої перспективи (К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, М.Р.Гінзбург, С.Л.Рубінштейн, Г.С.Костюк, А.Є.Левенець, С.Д.Максименко й ін.).

Феномен життєвої перспективи в психологічних дослідженнях розглядається неоднозначно: як сукупність планів і програм особистості, сформованих на основі її темпоральних уявлень про своє життя і про себе (В.А.Роменець, Л.В.Сохань, Т.С.Яценко та ін.); як модель життя, можливість її побудови з урахуванням процесів адаптації, рефлексії, творчості й пізнання (І.А.Підласа, А.В.Фурман, В.М.Ямницький та ін.); як вибір основного внутрішнього напрямку, головних життєвих цілей та етапів їх досягнення (Р.А.Ануфрієва, О.Н.Балакірева, Е.І.Головаха, В.В.Очеретяний, Л.В.Сохань та ін.). Водночас ця неоднозначність суттєво ускладнює процес його пізнання.

Одним з найбільш значущих аспектів даної проблеми є вивчення процесу становлення і розвитку життєвих перспектив на різних вікових етапах.

М.Й.Боришевський, І.В.Дубровіна, І.С.Кон, Г.М.Мінковський, О.А.Мухаматуліна, С.В.Кривцова, С.М.Обідна, О.Я.Чебикін, Д.І.Фельдштейн та інші указують на специфіку поступового розширення спектру життєвої перспективи особистості в підлітковому віці. Механізми, що покладені в основу цього процесу, під час дорослішання дітей змінюють один одного, але викликані ними прагнення закріплюються, стають особистісним надбанням, а на початку юнацького періоду виступають регуляторами поведінки.

При цьому життєві перспективи підлітків формуються не спонтанно, а виступають результатом складного процесу взаємодії соціальних умов, в яких перебувають підлітки, і характеристик початкової індивідуальності (темпераментальних, характерологічних властивостей тощо). Разом з тим, у психології відсутні системні дослідження, спрямовані на вивчення життєвих перспектив підлітків у контексті вікових, мікросоціальних та індивідуально-психологічних особливостей.

Таким чином, актуальність даної проблеми і недостатня розробка її питань зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження: «Психологічні особливості життєвих перспектив підлітків, що виховуються в різних соціальних умовах».

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами.

Тема дослідження входить до плану Південного наукового центру АПН України (м. Одеса) «Розвиток особистості в різних умовах навчальної діяльності» (№ 0105V001469) і затверджена рішенням бюро Ради з координації наукових досліджень у напрямі педагогіки і психології АПН України (протокол № 2 від 26.02.2008р.). Автором досліджувалися психологічні особливості життєвих перспектив дітей підліткового віку в різних умовах соціалізації.

Мета дослідження - теоретичне обґрунтування і емпіричне дослідження життєвих перспектив підлітків у контексті вікових, мікросоціальних і індивідуально-психологічних особливостей.

Завдання дослідження.

1. На основі теоретико-методологічного аналізу літератури визначити й обґрунтувати основні напрями та принципи вивчення життєвих перспектив у підлітковому віці, систематизувати існуючі дані про вплив умов соціалізації, індивідуально-психологічних властивостей особистості на їх конструювання.

2. Розробити психодіагностичний інструментарій, спрямований на дослідження показників, що характеризують життєві перспективи, а також дібрати методики діагностики індивідуально-психологічних властивостей особистості.

3. Розкрити ймовірні взаємозв'язки між показниками життєвих перспектив, ціннісно-сміслової сфери і індивідуально-психологічних властивостей особистості підлітків.

4. Виділити конструкти життєвих перспектив, які дозволяють кількісно і якісно оцінити змістові й формальні їх ознаки в підлітків, які виховуються в сім'ях і школах-інтернатах.

5. Описати психологічні портрети підлітків з різними конструктами життєвих перспектив, які виховуються в сім'ях і школах-інтернатах.

Об'єкт дослідження – психологічні особливості життєвих перспектив особистості.

Предмет дослідження – змістові і формальні ознаки життєвих перспектив підлітків, які виховуються в сім'ях і школах-інтернатах.

Методи і методики дослідження. В роботі використовувалася система методів і процедур отримання даних, яка включає: теоретичний аналіз літератури за обраною проблематикою, метод спостереження, опитування, бесіди, тестування, контент-аналіз. До діагностичного комплексу ввійшли як класичні, так і авторські психометрично обґрунтовані методики. Для діагностики показників ціннісно-сміслової сфери застосовувалися: тест-опитувальник «Рівень співвідношення цінності і доступності в різних життєвих сферах», автор О.Б.Фанталова, «Тест смисложиттєвих орієнтацій»,

автор Д.О.Леонтьєв; для діагностики індивідуально-психологічних властивостей особистості підлітка використовувалися: тест-опитувальник «Спрямованість особистості», автори В.Смекал і М.Кучер; методика «Мотивація аффіліації», автор А.Меграбян - у модифікації М.Ш.Магомед-Емінова; «Шістнадцятифакторний особистісний опитувальник», автор Р.Кеттелл; «Патохарактерологічний діагностичний опитувальник», автор А.Є.Лічко; «Опитувальник емоційної зрілості», автор О.Я.Чебикін. З метою дослідження змістових і формальних показників життєвих перспектив застосовувалася спеціально розроблена нами методика «Незавершені речення».

Математико-статистичні процедури включали обробку матеріалів дослідження за допомогою комп'ютерної статистичної програми SSPS v.12.0. for Windows, яка дозволяє розраховувати коефіцієнти кореляцій і факторні навантаження, t-критерій Ст'юдента, для доказу зв'язків і відмінностей між рядами явищ, які вивчаються.

Дослідження проводилось протягом 2006-2008 року. Всього дослідженням було охоплено 360 підлітків. До вибірки стандартизації увійшло 160 підлітків. Основну вибірку склали дві групи (підвибірки). До першої групи увійшли учні 9–11-х класів у віці від 14 до 16 років шкіл-інтернатів № 1, 4 м. Одеси в кількості 100 чоловік. До другої групи увійшли учні 9–11-х класів у віці від 14 до 16 років загальноосвітніх шкіл № 84, 107, 122 м. Одеси в кількості 100 чоловік.

Наукова новизна дисертаційного дослідження.

Уперше:

- експліковано та описано змістовні і формальні ознаки життєвих перспектив підлітків, які представлені спрямованістю і способом їх функціонування;

- виявлено закономірну локалізацію змістових особливостей життєвих перспектив підлітків на основі факторної моделі, що враховує: соціально-громадський, екзистенціальний, соціально-контактний, особистісний (его), соціально-кар'єрний, сексуально-біологічний локуси;

- емпірично виділені конструкти життєвих перспектив, як перманентні моделі побудови цілісної картини майбутнього життя, представлені їх моноваріативні типи (з домінантою однієї сфери) і поліваріативні типи (з домінуванням двох, трьох, чотирьох, п'яти й більше сфер);

- вивчені особливості змістових і формальних ознак життєвих перспектив у підлітків, залежно від умов їхньої соціалізації;

- представлені психологічні портрети виховуваних у сім'ях і школах-інтернатах підлітків з різними конструктами життєвих перспектив.

Розширено й доповнено уявлення про індивідуальні відмінності в життєвих перспективах, особливостях їх формування в дітей підліткового віку.

Практичне значення результатів дослідження. Певну практичну цінність становить розроблена і апробована проєктивна методика «Незавершені речення», спрямована на діагностику життєвих перспектив у підлітковому віці й може використовуватись як у наукових, так і практичних цілях. Отримані дані про конструкти й характеристики життєвих перспектив можуть бути використані в курсах вікової та педагогічної психології, для студентів педагогічних коледжів і вузів.

Основні результати теоретико-емпіричного дослідження були впроваджені на протязі 2006-2007 н.р. в процес психологічного супроводження підлітків 14-16 років в Одеській загальноосвітній школі № 65 I-III ступеню (довідка № 149 від 26.05.08) та в консультаційній роботі з учнями в Одеському навчально-виховного комплексу №13 «Загальноосвітня школа I-III ступенів-гімназія» (довідка № 186 від 24.06.08), а також вибірково на протязі 2008 року у фаховій підготовці вчителів, класних керівників та шкільних психологів загальноосвітніх шкіл під час підвищення їх кваліфікації на базі Одеського обласного інституту вдосконалення вчителів (довідка № 248 від 12.06.08).

Особистий внесок здобувача в теоретичному аналізі стану досліджуваної проблеми, розробці програми дослідження, зібранні емпіричного матеріалу, застосуванні статистичної обробки даних, узагальненні та інтерпретації отриманих результатів. В роботах, виконаних у співавторстві, автор на різних етапах створення й апробації методики здійснював реалізацію проміжних дослідницьких завдань, стандартизацію методики.

Надійність і достовірність результатів дослідження забезпечувалася методологічним і теоретичним обґрунтуванням початкових положень дослідження, адекватністю й валідністю психодіагностичного інструментарію меті, завданням, об'єктові і предметові дослідження; обсягом і репрезентативністю вибірки випробовуваних; використанням сучасних математичних і статистичних процедур для обробки й аналізу отриманих результатів.

Апробація роботи. Матеріали й результати дослідження висвітлювалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Християнські цінності в освіті і вихованні» (Одеса, 2007); Міжнародній науково-практичною конференції «Психологія особистості: теорія, досвід, перспективи» (Одеса, 2007); III Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика управління педагогічними процесами» (Одеса, 2007); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Якість підготовки фахівців

в умовах Болонського процесу» (Одеса, 2007), на засіданнях кафедри теорії і методики практичної психології Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (2006-2008 р.).

Публікації. Основний зміст і результати дослідження представлені в 6 наукових публікаціях, з них 4 статті, які опубліковані в спеціалізованих наукових журналах і збірках наукових праць, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків. Загальний обсяг дисертації представлений на 221 сторінці, основний зміст включає 190 сторінок. Робота містить 14 таблиць, 9 малюнків. Робота містить 4 додатка, що займають 11 сторінок. Список використаної літератури складає 189 джерел українських і зарубіжних авторів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтована актуальність дослідження, визначена мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрита наукова новизна і практичне значення роботи, представлені дані про апробацію основних положень дослідження, його результатів і публікації за темою дисертації.

У першому розділі «Проблема життєвого шляху і життєвої перспективи в психології» узагальнені результати досліджень, спрямованих на вивчення людини як суб'єкта власного життя; представлений аналіз і систематизація даних з проблем формування життєвих перспектив і стратегій на різних етапах онтогенезу; розкрита основна специфіка формування життєвих перспектив підлітків, розглянуті теоретичні відомості про вплив особливостей соціалізації на її формування.

Показано, що аналіз суб'єктного підходу до вивчення активності людини, розробка категорії суб'єкта, підкреслення діяльно-перетворювального способу існування людини широко представлені і розкриті в класичній психології через основні змістостворюючі поняття особистісного, диференціально-психологічного і системного підходів (К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, О.О.Бодальов, А.В.Брушлінський, Г.С.Костюк, Б.Ф.Ломов, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн та ін.)

Аналіз засвідчив, що структура суб'єктивної картини життєвого шляху має два аспекти. Перший, темпоральний, відображає вивчення суб'єктивної картини з погляду суб'єктивного сприйняття особистістю часу власного життя, під яким розуміється система представлень людини про власне минуле, сьогодення і майбутнє (В.І.Ковальов, Н.Н.Палагіна та ін.). Даний підхід оцінює важливість часу життя як окремої сутності, дозволяє виділити його індивідуальну своєрідність і роль у житті окремого індивіда.

Другий, ціннісно-цільовий аспект, у дослідженні суб'єктивної картини життєвого шляху виділяє причинно-наслідковий компонент (Є.І.Головаха, А.А.Кроник, Л.В.Сохань). Цей підхід дозволяє виявляти конкретні життєві події, що наповнюють образ минулого, сьогодення, майбутнього та фіксувати причинно-наслідкові й цільові зв'язки між подіями.

Узагальнення представлених підходів дозволило охарактеризувати життєву перспективу як спосіб самоорганізації, реалізації всього життя, як систему засобів здійснення життєвих цілей, визначення порядку дій з реалізації і конкретизації цих цілей у хронологічному та змістовому аспектах.

Саме в підлітковому періоді, коли виникає новий мотив спеціального вивчення, пізнання себе, уперше наголошується двомірність картини майбутнього. Це пояснюється, у першу чергу тим, що в цьому віці вирішуються два основні завдання: самовизначення і формування життєвої програми на майбутнє. Перше представлене в образі майбутнього у вигляді кінцевої, абстрактної мети (або ціннісних орієнтацій) (І.В.Бондарь; Т.В.Бреус; Є.І.Головаха та ін.), друге – у вигляді конкретних цілей і засобів їх реалізації в різних сферах життя (М.Й.Боришевський; Г.М.Бреслав; І.С.Булах; Е.В.Грицькова; Г.І.Грищенко та ін.).

Систематизація даних представлених у літературних джерелах дозволило виділити десять основних сфер, в яких найповніше реалізуються життєві плани і перспективи сучасних підлітків:

1. Професійно-трудова сфера (плани і перспективи стосовно навчання після закінчення середньої школи, у майбутній професії, у розширенні світогляду тощо).

2. Сфера сім'ї (задоволеність батьківською сім'єю, плани і перспективи щодо своєї власної, кількості дітей і т. ін.).

3. Сфера соціальних міжстатевих контактів (прихильність і любов, філософсько-романтичні стосунки з протилежною статтю, бажання і перспективи бути коханим, розуміння сенсу любові й т.ін.).

4. Сфера соціальних контактів між друзями (плани і перспективи щодо збереження і зміцнення відносин зі своїми однокласниками, товаришами, розуміння сенсу справжньої дружби, бажання розширити коло знайомих і друзів, орієнтація на їхню підтримку в майбутньому тощо).

5. Сфера соціально-статевих ролей (сексуальні очікування й орієнтації, плани і перспективи власного сексуального і подружнього життя і т. ін.).

6. Сфера фізичного самозбереження, здоров'я (перспективи зміцнення і підтримки здоров'я, тобто бажання мати в майбутньому хороше здоров'я; локалізація відповідальності за своє здоров'я в майбутньому, наявність фізичних ресурсів для майбутнього життя, ставлення до спорту, шкідливих звичок тощо).

7. Сфера екзистенціальних цінностей (перспективи саморозвитку і самовдосконалення, розвиток духовних, моральних, інтелектуальних, особистісних, етичних якостей, наявність ідеалу для наслідування).

8. Сфера життєвої активності (актуальні захоплення і хобі; плани і перспективи, пов'язані з дозволями, цікавою діяльністю, їхня реалізація в майбутньому і т. ін.).

9. Сфера самосвідомості – «Я-образ» (перспективи і плани особистісної самопрезентації, імідж у майбутньому і спеціальна робота над ним, найприйнятніші способи створення власного іміджу, орієнтація в його створенні на себе або довколишніх).

10. Сфера соціальних відносин (перспективи та інтерес до суспільного, політичного, національного, культурного життя школи, міста, країни; цілі можливої активної участі в даній сфері діяльності; близькість будь-яких ідеологічних, політичних, суспільних, культурних, національних принципів або поглядів та їх відповідність до потреб суспільства в майбутньому).

Розкрита своєрідність особистості підлітків, що виховуються в умовах шкіл-інтернатів, яка, в першу чергу виявляється у складності постановки цілей і планування свого майбутнього. У процесі інтерналізації норми і цінності, прийняті в групі, поступово переходять у сутність особистості. Вся складність особистісного становлення підлітків, які виховуються в установах інтернатного типу, зокрема, вибудовування життєвих перспектив полягає в тому, що через обмежений соціальний досвід вони переймаються зовнішніми стандартами і зразками поведінки інших і видають їх за свої власні. Фактично вони і стають власними для особистості, оскільки інших не існувало. На думку ряду авторів (А.В.Фурман; Є.П.Чеснокова та ін.), у вихованців шкіл-інтернатів, у першу чергу депривується потреба в особистісному спілкуванні з близьким дорослим, а у формуванні Я-концепції основне навантаження несе вторинна соціалізація за допомогою впливу однолітків, умов навчально-виховної установи, засобів масової інформації. Проте, спілкування вихованців шкіл-інтернатів має цілий ряд специфічних позитивних особливостей: у них формується і виявляється велика згуртованість, відчуття єднання (синдром «ми») порівняно з дітьми, які виховуються в сім'ях.

Аналіз літератури дозволив установити зв'язок між особливостями умов соціалізації і змістовими аспектами життєвих перспектив, які формуються в підлітків. Теоретично обґрунтовано уявлення про відмінності в життєвих перспективах підлітків, що виховуються в різних соціальних умовах.

У другому розділі – «Методичні основи дослідження особливостей життєвих перспектив підлітків, які виховуються в сім'ях і школах-інтернатах» - описані основні методичні завдання й етапи емпіричного дослідження,

представлена інформація про добір репрезентативної вибірки випробовуваних і комплексу психодіагностичних методик, обґрунтовується теоретичний конструкт розробленої проєктивної методики, спрямованої на діагностику показників життєвих перспектив, та проаналізовані результати її стандартизації.

Емпіричне дослідження здійснено за три етапи. *На підготовчому етапі* визначена репрезентативна вибірка випробовуваних, дібрані психологічні методики, спрямовані на діагностику відповідних особистісних властивостей та індивідуальності підлітків. У співавторстві розроблена і апробована нова методика «Незавершені речення», дібрані математико-статистичні процедури для обробки результатів дослідження і перевірки створеної проєктивної методики за психометричними підставами. *На діагностичному етапі* були виділені і реалізовані три основні фази дослідження: підготовка дослідження, інструктаж і мотивування випробовуваних, проведення дослідження (збір всіх емпіричних даних). *На аналітико-інтерпретаційному етапі* проведений кількісний і якісний аналіз отриманих даних, теоретично пояснені і описані результати дослідження, емпіричні висновки зіставлені з результатами і висновками інших авторів.

Розроблена методика «Незавершені речення» дозволяє діагностувати ряд показників, що представляють змістові ознаки життєвих перспектив: перспектива навчально-пізнавальної діяльності і професійної кар'єри (ППД); перспектива створення сім'ї (ПСС); перспектива прихильності і любові (ППЛ); перспектива сексуальних відносин (ПСВ); перспектива зміцнення і підтримки здоров'я (ПЗЗ); перспектива саморозвитку і самовдосконалення (Псам); перспектива захоплень і хобі (ПЗХ); перспектива особистісної самопрезентації (ПОС); перспектива соціального життя (суспільною, політичною, культурною) (ПСЖ); перспектива відносно друзів і товаришів (ПВД). Та й формальні ознаки – загальний показник життєвої перспективи (ЗПЖП), який вказує на ступень їх оформленості в підлітків, що може також розглядатися і як ступінь особистісної зрілості; показник широти життєвих перспектив (ШЖП), який вказує на спектр сфер життєдіяльності, відносно яких підлітки розглядають своє майбутнє життя, що може розглядатися як ступінь залучення; часова локалізація перспективи (ЧЛП) – вказує на хронологію періодів соціального і біологічного життя особистості (періоди: професійного навчання після школи, переходу до дорослого життя, старості, професійної, особистісної та соціальної автономії).

Факторний аналіз змістовних показників життєвих перспектив, що діагностуються проєктивною методикою «Незавершені речення» дозволив отримати статистичну модель, яка відображає локалізацію даних показників (див. мал. 1.).

Мал. 1. Факторна модель методики «Незавершені речення»

У третьому розділі – «Емпіричне дослідження психологічних особливостей життєвих перспектив у підлітків, які виховуються в сім'ях і школах-інтернатах» наводяться дані про особливості співвідношення показників життєвих перспектив, ціннісно-сміслової сфери й індивідуально-психологічних властивостей особи підлітків; представлена типологія конструктів життєвих перспектив підлітків, розкрито їх змістове наповнення. Описуються психологічні особливості життєвих перспектив підлітків, які виховуються в різних соціальних умовах, і психологічні портрети таких осіб з урахуванням особливостей конструктів життєвих перспектив.

Результати кореляційного аналізу дозволили встановити наявність неоднозначних взаємозв'язків між показниками життєвих перспектив і показниками ціннісно-сміслової сфери підлітків. Найбільшою мірою з показниками ціннісних орієнтацій особистості корелюють показники

особистісного (его), соціально-кар'єрного і сексуально-біологічного локусів життєвої перспективи підлітків. Саме ці вектори життєвої перспективи є найбільш актуалізованими, спираються на сформовану на даному віковому етапі систему цінностей підлітків та продовжують впливати на її подальше формування. З показниками смисложиттєвих орієнтацій виявлені переважно негативні зв'язки.

Отримано дані про наявність кореляційних зв'язків показників життєвої перспективи і безлічі індивідуально-психологічних властивостей особистості. Показники всіх даних локусів життєвих перспектив характеризуються наявністю кореляційних плеяд у просторі рис особистості (за моделлю Р.Кеттелла), безлічі рис характеру, що об'єднуються в типи акцентуації (за типологією А.Є.Лічко); параметрів емоційної зрілості; локус контролю, мотивації аффіліації, спрямованості особистості.

На підставі аналізу змістових аспектів життєвих перспектив підлітків теоретично обґрунтована і емпірично підтверджена типологія конструктів життєвих перспектив у підлітків. Виділені *моноваріативні* конструкти життєвих перспектив (10 типів з домінантою однієї зі сфер життєвих перспектив) і *поліваріативні* конструкти (типи з різним поєднанням таких домінант, у тому числі й оформлені в локуси життєвих перспектив, представлені вище). Результати дослідження показали, що емпірично виявлені конструкти життєвих перспектив підлітків мають специфічні характеристики ціннісних орієнтацій, спрямованості особистості, мотивації, а також представлені своєюрідною смисловою фіксацією.

Порівняльний аналіз життєвих перспектив підлітків, які виховуються в сім'ях і школах-інтернатах, показав, що для обох груп найбільш значущими є: перспектива навчально-пізнавальної діяльності і професійної кар'єри (ППД); перспектива зміцнення і підтримки здоров'я (ПЗЗ); перспектива створення сім'ї (ПСС); перспектива захоплень і хобі (ПЗХ). Типовим для всіх випробовуваних є відтиснення, низька значущість перспективи соціального життя (суспільного, політичного, культурного) (ПСЖ).

Загальною тенденцією для підлітків обох груп є і те, що особи у віці 14-15 років значно більше акцентують увагу на перспективі навчально-пізнавальної діяльності та професійної кар'єри (ППД) у порівнянні з шістнадцятирічними підлітками. Водночас особи 16 років більшою мірою замислюються про своє майбутнє, будують довгострокову перспективу життя, про що свідчать вищі значення показника тимчасової локалізації перспективи (ТЛП).

Специфіка життєвих перспектив виявляється в тому, що в групі підлітків, які виховуються в школах-інтернатах, перспектива прихильності і любові (ППЛ) займає значне місце, на відміну від порівнюваної групи. При

цьому в групах підлітків, які виховуються в сім'ях, виразним показником є тимчасова локалізація перспективи (ТЛП), що відображає націленість цих підлітків на довгострокове планування і прогнозування свого майбутнього.

Нами також розглянуті в кожній з підвбірок конструкти життєвих перспектив як моделі, проекти свого майбутнього. Результати порівняльного аналізу поширеності конструктів ЖП у підвбірках представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Поширеність конструктів життєвих перспектив підлітків, які виховуються в різних соціальних умовах

Конструкти ЖП		Підлітки, які виховуються в сім'ях	Підлітки, які виховуються в школах-інтернатах
		Ступінь поширеності (%)	
Моноваріативні	ППД	2,6	8,8
	ПЗЗ	2,6	2,2
	ПСС	1,7	-
	ПВД	1,7	-
	Псам	1,7	-
	ПЗХ	-	4,4
	ППЛ	-	2,2
	ПСЖ	-	2,2
Поліваріативні	Соц-кар'єра	12,7	8,8
	Соц-контакт	6,9	6,6
	Его	2,6	2,2
	Соц-екзистенціал	2,6	-
	Секс-біологічний	2,6	-

Серед психологічних конструктів життєвих перспектив у підлітків обох груп поширеними є моноваріативні конструкти ЖП з домінуванням перспективи учбово-пізнавальної діяльності і професійної кар'єри (ППД), перспективи зміцнення і підтримки здоров'я (ПЗЗ). Типовою для підлітків незалежно від умов соціалізації є також поширеність поліваріативних конструктів: з домінуванням соціально-кар'єрного локусу (соц-кар'єра), соціально-контактного локусу (соц-контакт) і особистісного (его) життєвої перспективи. Серед підлітків, які виховуються в сім'ї, число осіб, орієнтованих у перспективі на самореалізацію в професійній діяльності і в сімейному житті (соц-кар'єра), значно вище, ніж у порівнюваній групі.

Низка конструктів ЖП зустрічається тільки в одній з груп, що і є специфічним для неї. Так, у групі підлітків, які виховуються в сім'ях, виділяються особи з моноваріативними конструктами ЖП: з домінуванням перспективи створення сім'ї (ПСС), перспективи стосовно друзів і товаришів (ПВД), перспективи саморозвитку і самовдосконалення (Псам); і з поліваріативними конструктами: з суспільно-громадським і екзистенціальним локусом ЖП і сексуально-біологічним. Серед підлітків, які виховуються в школах-інтернатах, є підлітки з моноваріативними конструктами ЖП: з домінуванням перспективи захоплення і хобі (ПЗХ), перспективи прихильності і любові (ППЛ), перспективи широкого соціального життя (суспільного, політичного, культурного) (ПСЖ).

Аналіз відмінностей у формальних показниках життєвої перспективи підлітків, віднесених до альтернативних груп, показав, що загальний показник життєвої перспективи (ЗПЖП) досягає високого рівня в групі підлітків, які виховуються в сім'ях, у 6,9 % респондентів, а в групі підлітків, які виховуються в школах-інтернатах, - в 11,11% респондентів. Низький рівень загального показника життєвої перспективи в групі підлітків, які виховуються в сім'ях, виявлено в 4,34% респондентів, а в групі підлітків, які виховуються в школах-інтернатах, - у 4,4% респондентів. Показник широти конструкта життєвих перспектив (ШЖП) також варіює в досліджуваних групах. Високий рівень даного показника в групі підлітків, які виховуються в сім'ях, реєструється у 25 % респондентів, а в групі підлітків, які виховуються в школах-інтернатах, - у 40 % респондентів. Низький рівень даного показника, що свідчить про вузькість конструкту ЖП, тобто про вибір підлітками мінімального спектра перспектив, у групі підлітків, які виховуються в сім'ях, зустрічається у 7,8 % респондентів, а в групі підлітків, які виховуються в школах-інтернатах, - у 11 % респондентів.

Таким чином, вищий ступінь сформованої чіткості в побудові перспектив власного життя характерний для підлітків, які виховуються в школах-інтернатах. Крім того, ця група підлітків відрізняється вираженою неоднорідністю стосовно широти життєвої перспективи. Тут більш виразно виявляється диференціація осіб, що припускають широке входження в майбутнє життя, багатоаспектне функціонування і самореалізацію, і осіб, що явно акцентовані на одній стороні життя і вибудовують життєву перспективу саме відносно неї. Група підлітків, які виховуються в сім'ях, відрізняється більш аморфною системою життєвих перспектив, але при цьому для них характерна достатня вираженість часової локалізації перспективи.

Таким чином, проведений порівняльний аналіз дозволив виявити специфіку конструктів життєвої перспективи старших підлітків, що перебувають у різних умовах соціалізації, яка виявляється як у виборі певних

сторін життя, стосовно яких підлітки розглядають свої перспективи, так і в способі організації та побудові конструктів життєвої перспективи і ступеня її зрілості.

Аналіз психологічних характеристик підлітків з однаковими конструктами життєвих перспектив, які виховуються в сім'ях і школах-інтернатах, дозволив скласти їхні психологічні портрети (тут наводяться описові характеристики підлітків з поліваріативними конструктами життєвих перспектив).

Рисами психологічного портрета підлітків, які характеризуються конструктом ЖП з соціально-кар'єрним локусом (Соц-кар'єра) та які виховуються в сім'ях, є такі: соціальна сміливість, рішучість, низька чутливість (Н+), сумлінність, відповідальність, обов'язковість (G+). Вони відрізняються високою самооцінкою (MD+), силою «Я», реалістичністю у ставленні до життя (С+), відособленістю, відчуженістю, емоційною холодністю (А-). Ці особи мають екстернальний локус контролю у сфері здоров'я і міжособистісних відносин і низьку експресивність. Серед підлітків цієї групи діагностований епілептоїдний і епілептоїдно-нестійкий типи.

Підлітки з даним конструктом ЖП, які виховуються в школах-інтернатах, також демонструють такі риси, як соціальна сміливість, рішучість, низька чутливість (Н+), сумлінність, відповідальність, обов'язковість (G+). Проте вони є доміантними, наполегливими, напористими, конфліктними (Е+), характеризуються проникливістю, обачністю, хитрістю (N+). У сфері виробничих відносин їм властивий інтернальний локус контролю, тоді як у сфері здоров'я і сімейних відносин вони є екстерналами. При цьому у них наголошується низький рівень саморегуляції і екстраемпатії. У випробовуваних цієї групи виявлений гіпертимно-нестійкий тип акцентуації.

Для підлітків, які характеризуються конструктом ЖП з соціально-контактним локусом (соц-контакт) та виховуються в сім'ях, характерними є такі риси: сила «Я», реалістичність у ставленні до життя (С+). Їм властиве поєднання таких рис, як соціальна сміливість, рішучість, низька чутливість (Н+), сумлінність, відповідальність, обов'язковість (G+), висока самооцінка (MD+) і високий самоконтроль поведінки (Q3+). Вони є екстерналами у сферах здоров'я, сімейних і міжособистісних відносин, але щодо невдач - у них наголошується інтернальний локус контролю. Характерним також є низький рівень експресивності і емпатії. У цій групі підлітків виявлені особи з психастенічним, шизоїдним, шизоїдно-епілептоїдним і гіпертимним типами акцентуації.

Для підлітків з даним конструктом ЖП, які виховуються в школах-інтернатах, характерне поєднання таких якостей, як сила «Я», реалістичність

у ставленні до життя (С+) і висока фрустрованість (Q4+), радикалізм у поглядах, гнучкість, різноманітні інтелектуальні інтереси, прагнення бути добре інформованим (Q1+), домінантність, наполегливість, напористість, конфліктність (Е+), безпечність, товариськість, бадьорість, енергійність, винахідливість (F+). Ці особи є екстерналами у сферах невдач і сімейних відносин, відрізняються низькою саморегуляцією і високою експресивністю, переважно, екстраекспресивністю. У цій групі підлітків виявлені особи з гіпертимно-нестійким типом акцентуації.

Підлітки, які характеризуються конструктом ЖП з домінуванням особового (эго) локуса, виховуються в сім'ях, відрізняються такими рисами, як сумлінність, відповідальність, обов'язковість (G+), висока самооцінка (MD+), самодостатність, незалежність, самостійність (Q2+). Вони є інтерналами у сферах виробничих відносин, невдач, міжособистісних відносин. У них у край слабо розвинені експресивність, екстрасаморегуляція, емпатія. Серед підлітків даної групи виявлені особи з епілептоїдною, епілептоїдно-істероїдною акцентуацією.

Підлітки з даним конструктом ЖП, які виховуються в школах-інтернатах, характеризуються такими рисами: бадьорість, енергійність, винахідливість (F+), схильність до відчуття провини, чутливість до осуду і зауважень, ранимість (O+), залежність від групи, соціабельність, несамостійність (Q2-), низька самооцінка (MD-). У сфері досягнень вони є інтерналами, а у сфері виробничих відносин – екстерналами. Вони мають виражену експресивність, емпатію. При цьому в них слабо розвинена інтросаморегуляція.

З наданих результатів видно, що одні й ті ж конструкти життєвих перспектив можуть бути сформовані і формуються в підлітків, які виховуються в різних соціальних умовах. Але в різних умовах середовища ці конструкти «обирають» особи, що відрізняються за психологічними характеристиками.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації подано теоретичне узагальнення та наукове вирішення проблеми життєвих перспектив підлітків, що виховуються в різних соціальних умовах, пошуку особливостей їх конструювання:

1. Встановлено, що проблема життєвих перспектив підлітків, які виховуються в різних соціальних умовах, не зважаючи на її високу актуальність, досліджена недостатньо. Існують досить різні підходи до розуміння їхньої сутності і змісту, закономірностей та умов формування. Аналіз показав, що найбільш інформативним є дослідження життєвих перспектив особистості через використання основних принципів системного, особистісного і диференціально-психологічного підходів, що дозволяє

конкретизувати моделювання життя підлітків, які виховуються в різних соціальних умовах. Соціальні умови й індивідуально-психологічні властивості особистості можуть виступати як психологічний простір і внутрішні передумови при формуванні життєвих перспектив.

2. Розроблено проєктивну методику «Незавершені речення», яка діагностує змістові і формальні ознаки життєвих перспектив підлітків. Перевірка й апробація розробленої методики показала її високу діагностичну цінність, за критеріями дискримінативності, надійності й валідності. Проведено процедуру стандартизації, яка дозволяє використовувати її в наукових і практичних цілях.

3. Результати кореляційного аналізу дозволили виявити взаємозв'язки між показниками життєвих перспектив з даними, які характеризують ціннісно-смыслову сферу, індивідуально-психологічні властивості особистості. При цьому, в першому випадку, встановлені найбільш тісні взаємозв'язки (на 1% та 5% рівні значущості) з показниками цінності здоров'я, любові, матеріально-забезпеченого життя, упевненості в собі, пізнання, свободи як незалежності у вчинках, а також з показниками орієнтації підлітків на усвідомлення мети і результату життя, уявлення про себе як господаря життя (локус контролю – Я); у другому випадку, - з показниками сили “Над-Я”, високої совісності (G^+), сміливості (H^+), упевненості в собі (O^-), конформності (Q_2^-), м'якосердості, ніжності (I^+), адекватної самооцінки (MD^+), а також з показниками конформного, циклоїдного, астеноневротичного й істероїдного типів акцентуацій характеру. Крім цього, отримані множинні зв'язки з показниками інтернальності, емоційної зрілості, мотивації аффіліації, спрямованості особистості ($p \leq 0,01$), ($p \leq 0,05$).

4. Розкрито, що психологічний конструкт життєвої перспективи відображає інтегративне, динамічне утворення яке характеризує представленість у свідомості особистості цілісної картини майбутнього життя. Елементами такого утворення є система життєвих сфер, ціннісних, смислових, мотиваційних орієнтацій, планованих і очікуваних подій людини.

Побудована типологія конструктів життєвих перспектив на основі критерію вираженого домінування однієї або декількох сфер у життєвій перспективі. Відповідно виділені 10 типів з домінантою однієї сфери – моноваріативні конструкти життєвих перспектив, і безліч типів з різним поєднанням таких домінант (двох, трьох, чотирьох, п'яти і т.п.) – поліваріативні конструкти життєвих перспектив.

5. Порівняльний аналіз конструктів життєвих перспектив у підлітків, які виховуються в сім'ях і школах-інтернатах, показав, що конструкти життєвих перспектив, які оформилися в підлітків обох груп,

характеризуються як спільністю, так і специфічністю. Загальним фактом є поширеність моноваріативних конструктів з домінуванням перспективи навчально-пізнавальної діяльності і професійної кар'єри, поліваріативних конструктів із соціально-кар'єрним, соціально-контактним і особистісним локусом життєвих перспектив. У підлітків, які виховуються в сім'ях, виявилися моноваріативні конструкти з домінуванням перспективи створення сім'ї, перспективи стосовно друзів і товаришів, перспективи саморозвитку і самовдосконалення, і поліваріативні конструкти з суспільно-громадським та екзистенціальним і сексуально-біологічним локусами життєвих перспектив. Останні не виявлені серед підлітків, які виховуються в школах-інтернатах. Для даної групи характерними виявилися моноваріативні конструкти з домінуванням перспективи захоплень і хобі, перспективи прихильності й любові, перспективи широкого соціального життя (суспільного, політичного, культурного).

Таким чином, специфіка конструктів життєвих перспектив підлітків, які перебувають в різних умовах соціалізації, виявляється як у виборі певних сфер життя, стосовно яких вони розглядають своє майбутнє, так і в способі організації та побудові конструктів життєвих перспектив, ступені їхньої зрілості. Отримані результати підтвердили нашу гіпотезу щодо впливу умов соціалізації на змістові і формальні ознаки конструктів життєвих перспектив, що формуються в підлітків.

7. Вивчення психологічних портретів підлітків, які виховуються в різних соціальних умовах з однаковими конструктами життєвих перспектив, показало, що в різних умовах соціалізації один і той же заданий соціальний зразок (наприклад, необхідність і перспектива навчально-пізнавальної діяльності та професійної кар'єри) «закладається» на основі різних властивостей особистості. Таким чином, умови соціалізації не тільки безпосередньо впливають на формування змістовних і формальних аспектів життєвої перспективи, але й опосередковано - через вибіркочувливість особистості до відомих соціальних стандартів.

8. У цілому, отримані дані показують, що життєві перспективи, що формуються в підлітків, є фенотипічними утвореннями, такими, що є результатом дії сплаву внутрішніх і зовнішніх чинників. З одного боку, у різних умовах соціалізації підлітки частково вибирають різні життєві перспективи; з іншого боку, в різних умовах соціалізації схожі життєві перспективи вибудовують підлітки, які розрізняються своїми індивідуально-психологічними характеристиками.

9. Проведене дослідження не охоплює всього кола актуальних проблем, які стосуються вивчення життєвих перспектив у сучасних підлітків. Перспектива подальшого дослідження за цією тематикою нами вбачається в

пошуку гендерних, кроскультурних відмінностей у конструюванні життєвих перспектив молоді.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Орловська К.О. Вікові особливості формування життєвої перспективи старших підлітків / К.О.Орловська // Наука і освіта. - 2008. - №1-2. - С. 75 -77.

2. Орловська К.О. Стратегії і перспективи як складові життєвого шляху особистості / К.О.Орловська // Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. – 2008. – № 1-2. – С. 202-208.

3. Орловська К.О. Психометрична перевірка авторської методики «Незавершені речення» / К.О.Орловська // Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д.Ушинського. – 2008. – № 4-5. – С.214-223.

4. Орловська К.О. Змістові і формальні ознаки життєвих перспектив підлітків, які виховуються в різних соціальних умовах / К.О.Орловська // Актуальні проблеми психології / За ред. акад. С.Д.Максименко. – 2008. - Т.10., част.8 - С. 456-464.

5. Орловская К.А. Проблема человека как субъекта собственной жизни в отечественной психологии / К.О.Орловська // Виховання і Культура. - 2007. - №1-2 (11 - 12). - С. 232 – 236.

6. Орловська К.О. Особливості життєвої стратегії творчої особистості і тактики творчої діяльності: матеріали Міжнародного симпозіуму, присвяченого 190 річниці Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, (Одеса, 25-30 травня 2007 р.) / М-во науки і освіти України, Півд.-укр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського - 2007. - С.96-98.

АНОТАЦІЇ

Орловська К.О. Психологічні особливості життєвих перспектив підлітків, які виховуються в різних соціальних умовах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Південноукраїнський державний педагогічний університет ім.К.Д.Ушинського, Одеса, 2008.

Дисертацію присвячено дослідженню змістовних та формальних ознак життєвих перспектив підлітків, які виховуються у сім'ях та школах-інтернатах. Узагальнення психологічних досліджень за обраною проблемою дало можливість встановити, що в підлітковому віці вирішуються два основних завдання: самовизначення і формування життєвої перспективи.

Виділено десять основних сфер, в яких найповніше реалізуються життєві перспективи сучасних підлітків: професійно-трудова, сім'ї, соціальних відносин, сексуальних орієнтацій, міжстатевих контактів,

відносин з друзями, фізичного самозбереження та здоров'я, екзистенціальних цінностей, життєвої активності, самосвідомості. Виокремлено змістовні і формальні ознаки життєвих перспектив у підлітків, залежно від умов їхньої соціалізації.

На підставі аналізу змістових аспектів життєвих перспектив підлітків теоретично обґрунтована і емпірично підтверджена типологія конструктів життєвих перспектив. Результати дослідження показали, що вони мають специфічні характеристики ціннісних орієнтацій, спрямованості особистості, мотивації, а також відображають своєрідну смислову фіксацію.

Порівняльний аналіз конструктів життєвих перспектив у підлітків, які виховуються в сім'ях і школах-інтернатах, демонструє як їх спільність, так і специфічність у підлітків обох груп.

Ключові слова: життєва перспектива, змістові та формальні ознаки життєвої перспективи підлітків, конструкти життєвих перспектив, умови соціалізації.

АННОТАЦІЯ

Орловская К.А. Психологические особенности жизненных перспектив подростков, воспитывающихся в разных социальных условиях. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. Южноукраинский государственный педагогический университет им. К.Д.Ушинского, Одесса, 2008.

Диссертация посвящена раскрытию психологических особенностей жизненных перспектив подростков, которые воспитываются в разных социальных условиях. Обобщение представленных в литературе подходов к трактовке понятия позволило охарактеризовать жизненную перспективу как способ самоорганизации, реализации всей жизни, как систему средств осуществления жизненных целей, определения порядка действий по реализации и конкретизации этих целей в хронологическом и содержательном аспектах.

Разработана проективная методика «Незаконченные предложения» (в соавторстве), которая позволяет диагностировать ряд показателей, представляющих собой содержательные и формальные признаки жизненных перспектив подростков, и может быть использована как в теории, так и в практике.

На основании анализа содержательных аспектов жизненных перспектив подростков теоретически обоснована и эмпирически подтверждена типология конструктов жизненных перспектив у подростков.

Выделены *моновариативные* конструкты жизненных перспектив (10 типов с доминантой одной из сфер жизненных перспектив) и *поливариативные* конструкты (типы с различным сочетанием таких доминант). Результаты исследования показали, что эмпирически выделенные конструкты жизненных перспектив подростков включают специфические характеристики ценностных ориентаций, направленности личности, мотивации, а также представлены своеобразной смысловой фиксацией.

Результаты корреляционного анализа позволили установить взаимосвязи между показателями жизненных перспектив и данными, характеризующими ценностно-смысловую сферу и индивидуально-психологические свойства личности; в состав последних входит комплекс темпераментных, характерологических, мотивационных и других свойств подростков. Показатели рассматриваемых локусов жизненных перспектив характеризуются наличием корреляционных плеяд в пространстве черт личности (по модели Р.Кеттелла), множества черт характера, объединяющихся в типы акцентуаций (по типологии А.Е.Личко); параметров эмоциональной зрелости; локус контроля, мотивации аффилиации, направленности личности и ценностных ориентаций.

Сравнительный анализ конструктов жизненных перспектив подростков, воспитывающихся в семьях и школах-интернатах, показал, что они характеризуются как общностью, так и специфичностью. Общим является распространенность моновариативных конструктов с доминированием перспективы учебно-познавательной деятельности и профессиональной карьеры, поливариативных конструктов с социально-карьерным, социально-контактным и личностным локусом жизненных перспектив. У подростков, воспитывающихся в семьях, выявлены моновариативные конструкты с доминированием перспективы создания семьи, перспективы в отношении друзей и товарищей, перспективы саморазвития и самосовершенствования, а также поливариативные конструкты с социально-общественным, экзистенциальным и сексуально-биологическим локусами жизненных перспектив. Последние не выявлены у подростков, воспитывающихся в школах-интернатах. Для данной группы характерными оказались моновариативные конструкты с доминированием перспективы увлечений и хобби, перспективы привязанности и любви, перспективы широкой социальной жизни (общественной, политической, культурной).

Установлено, что специфика конструктов жизненных перспектив подростков, находящихся в разных условиях социализации, проявляется как в выборе определенных сфер жизни, в отношении которых они рассматривают свое будущее, так и в способе организации и построении конструктов жизненных перспектив и степени их зрелости. Результаты подтвердили

гипотезу относительно влияния условий социализации на содержательные и формальные характеристики формирующихся конструктов жизненных перспектив у подростков.

Ключевые слова: жизненная перспектива, содержательные и формальные признаки жизненных перспектив, конструкты жизненных перспектив, условия социализации.

Summary

Orlovska K.O. Psychological aspects of the adolescents life perspectives from different social backgrounds. – Manuskript.

Dissertation for obtaining Postgraduate Degree in psychological sciences in specialty 19.00.07 – pedagogical and developmental psychology. – Southern Ukrainian Governmental Pedagogical University by K.D. Ushinsky, Odessa, 2008.

The main goal of the dissertation is the research of content and formal indications of the adolescents' life perspective, which differ by the conditions of living (group homes and families). Summarizing the results of the main psychological researches in this area gave the opportunity to make the conclusion that in adolescents the two main tasks has to be accomplished: self-determination and life perspective development.

There are 10 main spheres, through which adolescents are realizing their life perspectives: professional sphere, family sphere, social relations sphere, sexual sphere, gender relations sphere, friendship sphere, physical health and life style sphere, existential values, life activity and consciousness, depending on the conditions of their socialization.

The analysis of the content aspects of adolescent's life perspective, depending on the conditions of their socialization (families or group homes) gave us an opportunity to develop the empirically proved typology of life perspective constructs. The results of the research showed that they have specific characteristics of value orientations, personality trends, motivation and also showed a specific sense meaningful fixation.

The comparison analysis of life perspective constructs shows certain similarities so as specificity in both groups of adolescents.

Key words: life perspective, content and formal indications of adolescents life perspective, construct of adolescent life perspective, conditions of socialization.